

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ, КРИМІНОЛОГІЇ, КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 343.97

Біляєв В.О., к.ю.н., доцент, доцент
кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету кримінальної міліції
Донецького юридичного інституту МВС України

Інноваційні способи отримання та використання оперативної інформації під час опитування

У статті розглянуто особливості отримання та використання оперативної інформації співробітниками оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України під час опитування осіб. Проаналізовано інноваційні прийоми опитування осіб, які становлять оперативний інтерес відповідно до типових оперативно-тактичних ситуацій, що складаються в практичній діяльності оперативних підрозділів.

Ключові слова: опитування, документи, докази, кримінальне провадження.

В статье рассмотрены особенности получения и использования оперативной информации сотрудниками оперативных подразделений органов внутренних дел Украины при проведении опроса граждан. Проанализированы инновационные приемы проведения опроса лиц, которые представляют оперативный интерес в соответствии с типовыми оперативно-тактическими ситуациями, которые складываются в практической деятельности оперативных подразделений.

Ключевые слова: опрос, документы, доказательства, уголовное производство.

In the article the features of receipt and use of operative information the employees of operative subdivisions of organs of internal affairs of Ukraine are considered during canvassing of citizens. The innovative receptions of canvassing of persons, that present operative interest in accordance with model оперативно-тактическими situations that is folded in practical activity of operative subdivisions, are analysed.

Keywords: questioning, documents, proofs, criminal production.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплює право співробітників оперативних підрозділів опитувати осіб за їх згодою для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності для цього передбачених законодавством підстав. Оперативне, або розвідувальне опитування є найбільш поширеним методом діяльності оперативних працівників ОВС під час виявлення та перевірки раніше невідомої інформації, що становить оперативний інтерес. Опитування осіб, які становлять оперативний інтерес, з метою виявлення та фіксації інформації, якою вони можуть володіти є основним методом отримання оперативної інформації. Під час опитування оперативні співробітники входять у безпосередній контакт з особами, об'язаними про осіб і факти, що цікавлять ОВС, обставини скоєних злочинів, інші обставини і події, які мають значення для протидії злочинності. В залежності від обставин та ситуації, що складається проводиться гласне (у відкритий спосіб), зашифроване (із зашифруванням мети опитування) та негласне (негласно від інших осіб) опитування. Результати опитування фіксуються на матеріальних носіях. Шляхом

опитування документується важлива інформація, що може бути безпосередньо пов'язана з обставинами підготовки та вчинення злочину, а саме: дані про час, місце, спосіб, предмет злочинного посягання, прикмети злочинця тощо. Отримана оперативна інформація, в подальшому, використовується з метою запобігання злочинів та в інтересах кримінального провадження.

Новим кримінальним процесуальним законодавством передбачена можливість використання матеріалів опитування під час кримінального провадження в якості безпосередніх доказів злочинної діяльності. Адже, відповідно до ст. 99 КПК матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам даної статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. Отже, передбачені законодавством можливості використання інформації, отриманої в результаті оперативно-розшукових заходів, визначають потребу сучасної науково-методичної розробки способів її отримання та фіксації.

Тактичні особливості використання методів оперативно-розшукової діяльності, зокрема, й методу опитування (розвідувального опитування) під час протидії злочинності оперативними підрозділами ОВС вивчались у працях К.В. Антонова, Б. І. Бараненко, Г.М. Бірюкова, В.Я. Горбачевського, О.Ф. Долженкова, В.П. Захарова, І.П.Козаченко, М.В. Корнієнко, В.П. Меживого, В.А. Некрасова, Д.Й. Никифорчука, В.Л. Ортинського, Е.В. Рижкова, О.П. Снігерьова, М.О. Сергатого, М.Л. Шелухіна, В.В. Шендрика, І.Р. Шинкаренко та багатьох інших українських науковців. Проте, додаткові правові можливості використання результатів оперативно-розшукової діяльності в якості доказів у кримінальному провадженні, про що вже йшлося раніше, актуалізує потребу подальших досліджень означеного напрямку, що й визначає мету написання даної статті – правовий аналіз перспектив застосування інноваційних способів використання оперативної інформації отриманої в результаті опитування.

Рекомендації щодо тактики отримання оперативної інформації від осіб, які становлять оперативний інтерес, а також підстави та порядок використання отриманих матеріалів у кримінальному процесі мають ґрунтуватись на передбачених в законі нормах. Опитування, як оперативно-розшуковий захід, проводиться за рішенням співробітника оперативного підрозділу в обстановці та ситуації, що складається та не потребує спеціального дозволу керівника оперативного підрозділу. При опитуванні осіб, які можуть бути причетні до злочинної діяльності, оперативними співробітниками застосовуються спеціальні тактичні прийоми, а також психологічні знання, які дозволяють отримувати потрібну інформацію, яка належним чином фіксується. Подальше використання результатів опитування у кримінальному провадженні передбачає можливість їх залучення до справи в якості доказів. Новим Кримінальним процесуальним кодексом України передбачається можливість безпосереднього використання таких матеріалів з цією метою. В даному разі мова, фактично, йде про додаткові та ефективні можливості використання належним чином зафіксованої оперативно-розшукової інформації.

Ми погоджуємось із думкою про те, що оперативно-розшукову інформацію складають, зокрема, будь-які фактичні дані, які отримані відповідно до мети і завдань ОРД у визначений законом спосіб із незаборонених законом джерел уповноваженими на це суб'єктами [1]. Визначення потенційних можливостей використання оперативно-

розшукової інформації, отриманої в результаті опитування, передбачає аналіз повноважень відповідних суб'єктів ОРД та визначення системи найбільш доцільних прийомів здійснення такого заходу в залежності від певної оперативно-тактичної ситуації. Опитування широко застосовується оперативними працівниками під час виявлення первинної інформації та її перевірки. При цьому, отримана під час опитування особи інформація може бути використана як з метою фіксації даних про закінчений склад злочину і початку кримінального провадження, так і для здійснення оперативної розробки осіб під час провадження за справами оперативного обліку (оперативно-розшуковими справами) з метою попередження та припинення їх протиправної діяльності. Враховуючи це, а також нормативні вимоги щодо своєчасного припинення злочинних дій та притягнення осіб, які їх вчинили до відповідальності, існує нагальна потреба практичного застосування передбачених законодавством положень, що визначають можливості використання матеріалів ОРД під час кримінального провадження.

Довгий час в оперативно-розшуковій науці переважала думка про те, що інформація, отримана під час опитування може використовуватись лише для перевірки даних про підготовку та вчинення злочину, для висунення оперативно-розшукових та слідчих версій, а також для визначення тактики подальшого допиту. Лише під час розслідування після отримання свідчень від раніше опитуваних осіб як свідків у порядку, визначеному кримінально-процесуальним законодавством, повідомлені ними раніше дані набували сили судових доказів [2, С. 131]. Проте, правові умови, що визначають можливості використання результатів оперативно-розшукових заходів суттєвим чином змінилися після набуття чинності новим КПК. Враховуючи, що опитування передбачає обов'язковий елемент фіксації отриманої від опитуваного інформації, сучасні тактичні рекомендації щодо проведення опитування та фіксації його результатів мають забезпечувати можливість досягнення за допомогою опитування результатів, які відповідатимуть вимогам глави 4 Кримінального процесуального кодексу щодо доказів та доказування.

Підстави для використання результатів опитування в якості доказів у кримінальному провадженні містяться у чинному КПК. Відповідно до ст. 93 КПК сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом отримання документів і відомостей від органів державної влади та службових осіб. Стаття 84 КПК передбачає, що документи є процесуальними джерелами доказів. Поняття документу нормативно визначається у ст. 99 КПК, відповідно до якої документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Згідно тієї ж норми, матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності іншим вимогам тієї ж норми, є документами та можуть використовуватись в кримінальному провадженні як докази.

Таким чином, Кримінальний процесуальний кодекс України визначає загальні умови використання матеріалів, отриманих оперативними підрозділами, у кримінальному провадженні. Отже, сучасні тактичні рекомендації щодо здійснення опитування осіб, які становлять оперативний інтерес мають відповідати цим вимогам.

При цьому, потрібно відмітити, що відповідно до ст. 87 КПК, недопустимими є

докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення таких прав. Отже, при обранні та використанні тактичних прийомів опитування, оперативні працівники мають враховувати, що відповідно до закону суд зобов'язаний визнати істотним порушеннями прав і основоположних свобод людини, зокрема, наступні дії:

1) Отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, бо такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження.

2) Отримання пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права.

Таким чином, якщо під час опитування переслідується мета використання отриманих від особи пояснень в якості доказів, мають бути застосовані лише ті тактичні прийоми опитування, які відповідають вищезазначеним вимогам.

З правової точки зору, потрібно додатково з'ясувати питання щодо застосування в процесі опитування технічних засобів аудіо та відео запису, адже це визначає форму фіксації результатів опитування. На нашу думку, якщо оперативний працівник повідомляє особі про право відмовитися від дачі показань та не відповідати на запитання (потрібно, щоб це було належним чином зафіксовано), використовувати такі засоби можна як гласно так і негласно. КПК, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші нормативно-правові акти, що становлять правову основу ОРД, не містять обмежень та регламентацій щодо цього. До того ж положення статті 107 КПК «Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження» про попереднє повідомлення осіб про застосування таких засобів, тобто вимога гласності технічної фіксації, поширюється виключно на процесуальні (в межах кримінального провадження) дії. Втім, ці питання залишатимуться дискусійними до належного нормативного закріплення відповідних повноважень оперативних працівників.

Можливостей використання результатів опитування в якості доказів, визначають певні межі тактичного маневру, що дозволяє намітити окремі алгоритми дій оперативних працівників під час проведення опитування. При цьому потрібно враховувати, що при визначенні перспектив використання результатів опитування у кримінальному провадженні мають бути дотримані вимоги щодо здійснення відповідного заходу згідно розглянутих раніше положень кримінально-процесуального законодавства.

Основні способи документування та використання оперативної інформації під час проведення опитування впливають з типових оперативно-тактичних ситуацій, що складаються в практичній діяльності оперативних працівників.

Найбільш простою є оперативно-тактична ситуація, при якій оперативний працівник на підставі аналізу інформації про особу опитуваного та його мотивації під час спілкування, передбачає відвертість особи, за умови відносного дотримання конфіденційності (небажання особи надати письмове пояснення). Для цього, у відповідності до вимог ст. 87 КПК «Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини», оперативний працівник може в усній формі повідомити особу про право відмовитися від надання пояснень та відповідей на питання. Законодавством не визначена обов'язкова письмова форма для цього. В залежності від ситуації, оперативник під час такого опитування може здійснювати гласно, або негласно фіксацію його ходу та результатів. При цьому, в разі необхідності,

при отриманні даних, що є підставою для початку кримінального провадження та матимуть в подальшому доказове значення, матеріальні носії відповідної інформації можуть бути використані як документи в якості доказів у кримінальному провадженні.

В іншій ситуації, з метою подолання протидії опитуваного та отримання від нього повної та об'єктивної інформації оперативний працівник може приховувати справжню мету опитування та застосовувати щодо опитуваного прийоми психологічного впливу. Звісно, така особа має бути повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання. При складанні письмового пояснення опитуваний може повідомити окремі відомості за умови, що у поясненні про це не буде зазначено, в іншому випадку, він попереджає оперативника про те, що не підпише пояснення. Використання технічних засобів негласної фіксації інформації під час опитування сприятиме доповненню, при цьому, важливих, з точки зору доказового значення прогалин, як можуть бути відсутніми у письмовому поясненні.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що опитування осіб за їх добровільною згодою є одним з найбільш ефективних методів (заходів) отримання оперативно-розшукової інформації та має широкий потенціал інноваційного застосування. Проте, законодавче закріплення права оперативних співробітників здійснювати опитування є недостатнім в умовах запровадження в практичну діяльність ОВС положень нового КПК, яким передбачена можливість безпосереднього використання результатів опитування в якості доказів під час кримінального провадження. Способи застосування опитування під час протидії злочинності, з урахуванням вимог статті 19 Конституції України, мають бути визначені на законодавчому рівні та деталізовані.

Додатково, потребують законодавчого закріплення питання щодо застосування під час опитування технічних засобів фіксування оперативної інформації. Адже, положення статті 107 КПК «Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження» поширюється виключно на процесуальні (в межах кримінального провадження) дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М.А. Погорецький. — Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. — С.275.
2. Никифорчук Д. Й. Теоретичні та практичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів: монографія. — К. : КНАВСУ, 2009. — 328 с.

